
PROTOJEREJIČNA PRIČA

NENAD VELIČKOVIĆ

Pitanje standarda naučnog mišljenja u našoj akademskoj interpretativnoj zajednici potrebno je postaviti iz razloga *unutrašnjih* i *vanjskih*; unutrašnji bi se odnosili na metode i procedure, a vanjski na društvenu korist od akademskih čitanja književnih tekstova. Oba su neraskidivo povezana, na način da ispunjena svrha ovjerava smislenost posla, u jednom smjeru, a u drugom da stroge naučne metode i procedure garantuju kvalitet rezultata.

Iako se rasprava o svrsi akademskog čitanja književnosti rijetko pokreće, jer se uglavnom prije odbaci kao davno završena, u smislu da je koncept “korisnosti” prevaziđen i prizeman, ona bi sigurno u sebe uključila teme poput uloge književnosti u čuvanju i modifikovanju kolektivnog pamćenja, njenog mjesta i funkcije unutar nacionalne kulturne baštine, ciljeva (najčešće skrivenih) njene upotrebe u obrazovanju, ili njenog ideološko-propagandnog potencijala u polju političke borbe.

U vezi sa standardima naučnog mišljenja sve nabrojano može predstavljati znatnu teškoću, jer u praksi potkopava neophodnu objektivnost i dopušta iracionalno zaključivanje. Zbog toga se na izbjegavanje *prizemne* rasprave o društvenoj korisnosti akademskog čitanja književnosti može gledati i kao na prikrivanje lične koristi koju to (ne)čitanje donosi akademskim radnicima.

U redovima koji slijede analiziraću dva teksta iz gore opisane mase, objavljena u međunarodnom naučnom zborniku, ovjerena dakle ugledom univerziteta u Grazu i Banjaluci. Riječ je o dva rada profesrice Univerziteta u Novom Sadu Olivere Radulović,

objavljena u zborniku *Ćopićev projekat*,¹ koja oba tematizuju pripovijetke Branka Ćopića. Ovaj izbor nije slučajan: motivisan je činjenicom da je opus Branka Ćopića izuzetno zanimljiv upravo zbog konteksta u kojem je nastajao i potrebe da se prevrednuje u promijenjenom kulturno-ideološkim polju. Visoko tiražni i popularni pisac, učesnik NOB-a i unutrašnji disident zbog svojih satiričkih tekstova, dječiji i lektirni pisac i autor romana po kojima su snimani filmovi, Ćopić je figura čiji se opus čini i nudi kao nepresušno vrelo tema za akademska napredovanja i stručna usavršavanja. Budući da je prof. Radulović angažovana na oba plana, kao fakultetska profesorica i predavačica na stručnim usavršavanjima nastavnika, a osim toga još i kao autorica školskih čitanki i metodičkih priručnika, a da je u navedenom zborniku zastupljena čak sa tri rada, izbor njenih tekstova, s obzirom na uticaj koji ostvaruju, čini mi se opravdanim. U vezi s njenim radovima o pripovijetkama Branka Ćopića pokušaću odgovoriti na tri pitanja:

- a. Šta se o Ćopićevim pripovijetkama novo i važno u tim tekstovima otkriva?
- b. Kojim naučnim aparatom se dolazi do zaključaka?
- c. Šta je svrha tog i takvog čitanja Ćopića?

294 Pretpostavljam da odgovori mogu biti koristan doprinos raspravi o standardima naučnog mišljenja u aktuelnim akademskim čitanjima književnih tekstova.

U prvom od dva odabrana teksta – “Biblijski aspekti Božijih ljudi u pripovetkama Branka Ćopića” (2012: III) – u zaključku, profesorica Radulović konstatuje:

“Arhetipski pristup pripovetkama Branka Ćopića ide u prilog afirmaciji čitalaca koji ne pamte konkretno delo, već utiske koji prate čitanje, budući da ono podrazumeva identifikaciju koju podstiče plemenitost i jednostavnost njegovih likova, veliki emotivni naboj teksta i tradicijski kontekst sa kojim je povezan. Stoga je svaka komunikacija s njegovim pripovetkama praćena uplivom emocija jer čitajući pokušavamo da pored dela razumemo sebe. A Ćopićeve priče su prava poezija, muzika jednog detinjstva, sećanje čiste duše koja stvara davno izgubljen svet. Savremena teorija teksta ide u prilog recepijentu jer čitanje izjednačava sa pisanjem računajući na njegove kreativne

¹ Tošović, Branko, ur. (2012) *Poetika, stilistika i lingvistika pripovijedanja Branka Ćopića*; (2013) *Lirski doživljaj svijeta u Ćopićevim djelima*; (2014) *Ćopićevsko modelovanje realnosti kroz humor i satiru*, Banja Luka: Narodna i univerzitetska biblioteka Republike Srpske, Graz: Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität

potencijale i analitičke kompetencije. Tu se kriju razlozi sve bolje recepcije Ćopićevih pripovedaka kako na univerzitetu tako i u školi koja se bori za svoje čitaoce.” (2012: 119)

Stil ovog zaključka (u naučnom radu) impresionistički je, a sam zaključak netačan – jer nisu sve, čak nisu ni mnoge Ćopićeve priče *muzika* i *sećanje čiste duše*. Autorica najprije promovise kreativnog i kompetentnog čitaoca, od kojeg očekuje da se ne bavi toliko tekstem koliko svojim emotivnim utiscima povodom teksta, utiscima koji opet zavise od sposobnosti da se prepozna tradicijski koncept.

Za takav postupak ona nalazi teorijsku podršku kod Hirša (*Načela tumačenja*), ali tako da ga citira nekorektno i izvrćući njegov koncept naopačke. Njeno citiranje

“Stoga, u meri u kojoj različita tumačenja iznose na videlo različite strane tekstualnog značenja, trebalo bi da je raznovrsnost tumačenja dobro došla; sva ona doprinose razumevanju. Što se više tumačenja zna, to će razumevanje biti potpunije (Hirš 1983: 149).” (2012: 111)

ostavlja utisak da Hirš tvrdi što je napisano, a uistinu on upravo to u poglavlju pod nazivom “Vavilonska kula tumačenja” pobija. Već u narednoj rečenici kaže da ovo što je gore naveo kao protivnički odgovor na njegovu teoriju tumačenja nije u *svakom pogledu neprikladan odgovor*, odnosno nije onda kada pravi razliku između *kompatibilnih* i *nekompatibilnih tumačenja*. Dalje on upozorava na štetnost brkanja veštine razumevanja i veštine tumačenja, pri čemu ova druga nužno sledi prvu. Olivera Radulović uzima, dakle, odbačeni argument iz Hrišove knjige (ne reaktualizirajući ga) kao da je njegov, sakriva se iza njega i onda zagovara (i dalje demonstrira) tumačenje bez razumijevanja. 295

Na sličan način *prečitava* i Eka:

“Nema teksta koji bi se mogao tumačiti na osnovu utopije o nekakvom autorizovanom, definitivnom, originalnom i konačnom smislu. Jezik uvek kazuje nešto više od onoga što je njegov nedostupni, doslovni smisao, koji je izgubljen na samom početku odašiljanja teksta. *Tekst lebdi u praznini potencijalno beskonačnog prostora mogućih tumačenja* (Eko, 2001: 6).” (2012: 112, naglasila O.R.)

Naglašena rečenica prebačena je iza prethodne, iako joj u originalu prethodi, i nije navedena cijela. U originalu to izgleda ovako:

“Ove savremene teorije indirektno prigovaraju Vilkinsu da jedan tekst, kada se jednom odvoji od svog pošiljaoca (kao i od njegove intencije) i od konkretnih okolnosti u kojima je poslan (a time i od svog intendiranog referenta), lebdi (da tako kažemo) u praznini jednog potencijalno beskonačnog prostora mogućih tumačenja. Otuda nema teksta koji bi se mogao tumačiti na osnovu utopije o nekakvom autorizovanom, definitivnom, originalnom i konačnom smislu. Jezik uvek kazuje nešto više od onog što jeste njegov nedostupni doslovni smisao, koji je izgubljen još na samom početku odašiljanja teksta.” (Eko, 2001: 6)

Vilkins je filozof, jedan od osnivača Kraljevskog društva, biskup i inovator, čijom pričom Eko započinje svoju knjigu. Priča opisuje divljenje nepismenih koloniziranih ljudi upotrebi i mogućnostima pisma, i bilježi anegdotu o urođeniku koji je poslan s korpom voća i ceduljom da je u korpi 30 smokava, koje on usput pojede. Kad ga primatelji upitaju gdje su smokve, on se čudi papiru koji ga prokazuje. Kad drugi put ponovo obavlja isti zadatak, on prije nego će navaliti na smokve cedulju sakrije pod kamen, da ona *ne vidi* šta on radi. I opet se čudi kad papir otkrije njegov postupak.

296 Eko iz ove anegdote ulazi u pobijanje onih savremenih teorija koje radikalno osporavaju mogućnost da tekst posreduje smisao.

Profesorica Radulović i ovdje pokazuje da ili nije u stanju da razumije strategije teorijskih argumentacija ili da svjesno i manipulativno izvrće složene teorijske koncepte u njihove banalizovane suprotnosti. Da bi, nakon citiranja četiri i po rečenice iz dvije knjige od ukupno 650 stranica konstatovala:

“Imajući na umu navedene teorijske postavke u kojima se saglašavaju dva najznačajnija naučnika dvadesetog veka koja se bave tumačenjem teksta, valja konstatovati da je došlo vreme povratka onim delima iz književne tradicije koja imaju otvorenu strukturu jer strategija takvog teksta navodi čitaoca da ga neprekidno zapitkuje. Takva je *Bašta sljezove boje* Branka Ćopića.” (2012: 112)

Zašto valja konstatovati da je *došlo vreme*; zašto je *Bašta sljezove boje otvorena struktura*; kako tekst *navodi čitaoca na zapitkivanje* i *na kakvo zapitkivanje* – to ostaje misterija. Ovdje neka ostane zabilježeno, kao odlika metoda, infantilno pojačavanje argumenta: *dva najznačajnija naučnika dvadesetog veka* (sic!).

U nastavku autorica cijelo jedno poglavlje rada posvećuje objašnjavanju sintagme *božji ljudi*, upućujući čitaoca na knjigu *Jurodive Hrista radi u svetu bez Boga*, ne obrazlažući relevantnost tog izbora. Objašnjenje stoga ostaje u domenu nekritičke

fascinacije temom, ponavljajući tezu jednog od autora iz navedene knjige, Georgija Fedotova, da *ludilo i mentalni defekti nisu prepreka za svetiteljstvo*, da mogu da postoje uporedo sa *duhom milosrđa i čistotom srca* (2012: 113), zaključivši:

“Rečju: Bog uzima obličje sluge da pokaže da je bogat onaj koji je telesno bogatstvo zamenio duševnim, koji je zemaljsko dobro zamenio nebeskim blagodatima.” (2012: 113)

Glavni dio rada, o božjacima u *Bašti sljezove boje*, počinje konstatacijom:

“Branko Ćopić u *Bašti sljezove boje*, delu pripovedačkog zrenja, gradi likove dovodeći ih u krug odabranih hrišćana: siromašnih duhom, pravednih, milosrdnih, krotkih, čistih srcem, paćenika, pravdoljubaca i mirotvoraca. Ove pripovetke su samo naizgled jednostavne i jednoznačne, njih podupire biblijska podloga koja ih poentira i tipologija biblijskih ličnosti u koju se, premda individualizovane do ekscentričnosti, uklapaju.” (2012: 114)

Umberto Eko, međutim, u nastavku njegovog citiranog dijela parodira upravo ovakav način učitavanja smisla u tekst.

Teza da Ćopić *gradi likove dovodeći ih u krug odabranih hrišćana* nije u postavci Olivera Radulović održiva, iz najmanje dva razloga. Prvo, ne znamo kojih i po čemu odabranih, ni kojih likova ni kojih hrišćana, a drugo, znamo da se za veliki broj likova iz zbirke to ne može reći. Olivera Radulović pominje ih svega po nekoliko (djed Rade, Petrak, brat Sava, iz *Bašte* i Isus, prorok Ilija, Avram, Kain, iz Biblije), a od priča referiše se samo na pet (“Rade s Brdara”, “Pohod na Mjesec”, “Mlin potočar”, “Sveti Rade Lopovski”, “Sljepi konj”). Zahvaljujući tome cijeli rad ostaje na nivou kompilacije različitih tema, povezanih samo mutnom idejom da bi se Ćopićeva zbirka mogla povezati sa Biblijom. Naravno, zbirka svedena samo na prvi ciklus.²

297

2 U tekstu “Zatočnik u *Bašti sljezove boje*. Previđanje satire u Ćopićevom opusu: dekontekstualizacija kao strategija revizionizma”, pisanom za zbornik s konferencije Satira i komika u bosanskoj, crnogorskoj, hrvatskoj i srpskoj književnosti (Graz 2016), ukazao sam na tendenciju tumača da iz pomenute Ćopićeve zbirke isključuju drugi dio – “Dane crvenog sljeza”, s ciljem da *kidajući bitne kompozicione veze između motiva koji se ponavljaju, učitavaju idejne aspekte (nacionalizam i patrijarhalnost) koje zbirka nema*.

Slične *standarde* profesorica Radulović zadržava i u drugom radu iz trotomnog *Ćopićevog projekta*. U sažetku rada na početku teksta “Duša kao lirski simbol (meka, setna, detinjasta, dečačka, blagorodna i ranjiva)” izjavljuje:

298

“Naučno istraživanje s temom ‘Duša kao lirski simbol (meka, setna, detinjasta, dečačka, blagorodna i ranjiva)’ bavi se genezom ovog simbola u *Ćopićevim* zbirka pripovedaka: *Pod Grmečom* (1938), *Doživljaji Nikolettine Bursaća* (1955) i *Bašta sljezove boje* (1970). Naša polazna postavka jeste da naznačeni lirski simbol u funkciji lajtmotiva vodi hrišćanskoj ideji da je duša božanska iskra u čoveku, njen besmrtni deo koji ga odlikuje kao individualnost. Otu- da se naročita pažnja poklanja duševnim likovima i udelu lirske simbolike u njihovoj karakterizaciji. Cilj rada je da analitički osmisli navedenu postavku i pokaže da se osobena duševnost i lirska senzibilnost *Ćopićevih* junaka javljaju kako u ranoj pripovedačkoj fazi tako i u zreloj fazi stvaralaštva. Rad ukazuje i na to da se duša u hrišćanskoj ikonografiji predstavlja obličjem golubice i uspostavlja veza sa simbolom golubijeg srca i njegovom metafizičkom poentom. Zaključak istraživanja svodi se na analitički ostvarenu tvrdnju da se preko lirskih simbola duše i srca postiže sugestivna impresivnost, otkriva modernost interpretiranih pripovedaka i naglašava neponovljivi humanizam koji je u *Ćopićevoj* prozi protivteža surovim okolnostima života.” (2013: 289)

Sažetak je na više mjesta nejasan. *Naučno istraživanje* podrazumijevalo bi poštovanje naučnih principa i primjenu određene metodologije, između ostalog teorijsko ili konceptualno utemeljenje, definisanje ključnih pojmova i termina, neselektivno i temeljito proučavanje građe, iscrpnu i preciznu analizu i logički tačno zaključivanje, čega uglavnom u njenom radu nema. Tako da ostaje otvoreno pitanje po čemu ona svoje čitanje *Ćopića* smatra *naučnim*, i po čemu *istraživanjem*.

Već prva sintagma – duša kao lirski simbol – nejasna je: šta je *duša*, pod kojim uslovima je ona *simbol*, za koga; kako se došlo do skupa njenih karakteristika (*meka, setna, detinjasta, dečačka, blagorodna i ranjiva*)? To bi, ukoliko prihvatimo da se odnosi na *Ćopićevo* djelo (tj. da se to u zborniku o *Ćopiću* podrazumijeva) značilo da autorica zaključak unaprijed uzima kao polazište. Na to ukazuje i sintaksa: istraživanje s temom duša kao simbol bavi se genezom (tog) simbola (sic!).

Htjelo se reći da se istraživanje bavi genezom simbola duše u *Ćopićevim* pričama iz tri perioda?

Tada bi bilo jasnije da se simbol duše, kao ključna sintagma, mora teorijski elaborirati. Što se u radu nigdje ne čini, pa se na toj nedefinisanoj sintagmi gradi hipoteza – da “naznačeni lirski simbol u funkciji lajtmotiva vodi hrišćanskoj ideji da je duša božanska iskra u čoveku, njen besmrtni deo koji ga odlikuje kao individualnost”.

(I opet, sintaksa: šta je čemu *besmrtni deo*; duša iskri, duša ideji, ideja duši, ideja iskri? Ili je trebalo tu da stoji *njegov*, u smislu da je duša, kao božanska iskra, njegov/čovekov besmrtni deo?)

Tvrđi se, dakle, da jedan simbol kao lajtmotiv vodi jednoj ideji. To je književno relevantna tvrdnja; moguće je da lajtmotiv u kompoziciji nedvosmisleno ukazuje, upućuje na ideju teksta, da sugeriše njenu jednoznačnost. To je također i legitiman umjetnički postupak. Autorica, međutim, ovu tvrdnju, koju također treba dokazati, povezuje sa još jednom: da je Ćopićeva ideja hrišćanska ideja, tj. da Ćopić koristeći se simbolom duše kao lajtmotivom cijelog svog života, od 1938. do 1970. propovijeda hrišćansku ideju besmrtnosti duše kao božanske iskre u čovjeku koja odlikuje njegovu individualnost.

To je hrabra teza, s obzirom na opštepoznat Ćopićev socijalni i idejni angažman, u komunističkoj partiji, narodnooslobodilačkom pokretu i socijalističkoj jugoslavenskoj državi. Kako će je autorica dokazati?

Prvi dio rada, pod međunaslovom “I. Uvod” autorica počinje rečenicom:

“Branko Ćopić je izrazit regionalista koji je tematski i problemski vezan za život ljudi na Grmeču i Podgrmečju. Naslednik je Petra Kočića, velikog pripovedača iz Bosanske Krajine, sa kojim ga veže ljubav prema svom narodu, njegovom jeziku i prostoru gde živi. Ćopić u književnost ulazi četrdesetih godina 20. veka, u vreme koje se u istoriji srpske književnosti naziva *zlatnim vekom pripovetke*. Zapravo, ova je prozna vrsta, kako smatra J. Skerlić, nacionalni rod srpske književnosti uopšte jer prihvata razne oblike narativne usmenosti koji postaju literarna osnova od koje polaze naši pripovedači.” (2013: 289)

Ovaj i ovakav *uvod* je uopšten, neodređen. Ne znamo, npr. ko je zaključio da se četrdesete godine dvadesetog veka smatraju *zlatnim vekom pripovetke*, niti gdje je Skerlić rekao da je *pripovijetka nacionalni rod srpske književnosti*. Pri tome, nije objašnjeno ni zašto bi se Skerlićeva ocjena izrečena početkom vijeka u Srbiji trebala bezuslovno prihvatiti kao tačna za jugoslavenski kontekst pola vijeka kasnije. Očita je tendencija, već u prvim rečenicama, da se Ćopić čita kao nacionalni pisac, u regionalnom i nacionalnom okviru. Poteže se, u to ime, porijeklo, sličnost po mjestu rođenja sa

Kočićem.³ Iako se neke poetičke veze mogu pratiti (liriziam, humor, anegdotalnost, seoska tematika, variranje motiva usmene tradicije, pa i samo stavljanje književosti u službu političkog angažmana), razlike koje su proizvod različitih političkih okolnosti na koje se referiraju, i različitih ideoloških polazišta ova dva autora, ne dopuštaju ovako olako i površno *regionaliziranje* Ćopića. U nedostatku vremena ili volje da činjenično (*analitički*) utemelji svoju tvrdnju, autorica poseže za argumentom iz arsenala nacionalističke retorike: ljubav prema narodu, jeziku i tlu nalazi svoj izraz u vezivanju za prethodnike, Kočića, Stankovića i Ćipika, po osnovu lirizma u prozi, kojeg karakterišu “naizgled beznačajni događaji i stanja likova” koji “vode snažnoj lirskoj poenti i mudrosnom zaključku” (2013: 290).⁴

U odjeljku pod međunaslovom “2. Analiza”, autorica se poduhvata napora da definiše jedan od ključnih pojmova iz naslova svog rada:

300 “Kada govorimo o duši,⁵ kao lirskom simbolu u Ćopićevoj prozi, posebno u prvim zbirkama pripovedaka, koje su bliske hrišćanskoj tradiciji, važno je uočiti značenje i genezu ovog pojma budući da je pisac u njima otkrivao kako paganskog tako i hrišćanskog čoveka u jednom telu i duši sa svim njegovim protivurečnostima, čime je čuvao osoben mentalitet svoga naroda. Duša (duh, disanje, duvanje) specifičan je činilac ljudskog bića i jedinstven formirajući princip čovekove ličnosti. Duša kao *entelehija tela*, suštinski i razumni deo, daje individualni i lični oblik ljudskom biću po kome se ono razlikuje od boga i drugih ljudi čineći čoveka slobodnim, osobenim i besmrtnim.” (2013: 291-292)

Komplikovana sintaksa prve rečenice sadrži nekoliko tvrdnji:

- a. važno je uočiti genezu i značenje pojma duše u prvim zbirkama;
- b. Ćopić je u prvim zbirkama otkrio paganskog i hrišćanskog čoveka u jednom telu i duši (sa svim njegovim protivurečnostima);

3 Izvore ovoj tezi, ali i naslovu teksta, moguće je prepoznati u predgovoru Dragoslava Mihajlovića prvom izdanju *Bašte sljezove boje*. (Vidi Marjanović, 1985: 195.)

4 Istina, u nastavku će reći i da je “nesumnjiva srodnost Ćopićevih pripovedaka sa Čehovljevim novelama” bazirajući tu srodnost na srodnosti “*osmeha kroz suze* njihovih hiperzenzibilnih likova”.

5 U fusnoti, uz riječ duša, autorica daje objašnjenje, bez navođenja izvora: “Reč *duša* ima sledeća osnovna značenja: 1. označava duhovni život čoveka sa njegovim psihičkim manifestacijama: svest, emocije, osećanja; 2. skup karakternih urođenih osobina, crta neke ličnosti” (2013: 291).

c. Ćopić je čuvao osoben mentalitet naroda (otkrivajući paganskog i hrišćanskog čoveka u prvim zbirkama).

Nijednu od ovih tvrdnji u nastavku rada autorica ne dokazuje; ne bavi se *genezom* pojma; ne bavi se *prvim zbirkama*, nego zbirkama iz tri različita perioda Ćopićevog stvaranja tokom 30 godina; ne objašnjava kako književnik (Ćopić, ili bilo koji drugi, ili književnost uopšte!) *čuva mentalitet naroda*.

Sljedeće dvije rečenice su parafraze odrednice *duša* u Rečniku pravoslavne teologije, protojereja Jovana Brije,⁶ na čije djelo upućuje, ali koje u bibliografiji ne navodi. Zamijenivši *drugih stvorenja sa drugih ljudi*, autorica završava u nonsensu: ljudsko biće se razlikuje od drugih ljudi (ljudskih bića) po tome što je ono slobodno, osobeno i besmrtno jer ima dušu koja mu daje individualni i lični oblik, koju prema tome drugi ljudi nemaju. Ili je svi imaju, ali onda su po tome svi slični, a ne različiti.

Ali sve skupa je ovo diskurs koji izvana ulazi u čitanje Ćopića a da se nigdje i nikako ne obrazlaže zašto je upravo *protojerejski* pristup Ćopiću opravdan.

U nastavku autorica analizira pripovijetku "Dve usamljene ruke" (originalni naslov je "Dvije usamljene ruke"!), za koju bez ikakvog obrazloženja tvrdi da je "jedna od najsugestivnijih i idejno nosećih pripovedaka Ćopićeve zbirke *Pod Grmečom*". Ona u svom tumačenju priče potencira "unutrašnju, duševnu lepotu" junakinje, seoske učiteljice Antonije Garić koja je (pored svog posla još i liječeći seljane i previjajući ozlijeđene) "ozarila okolinu shodno hrišćanskoj predstavi da je ljudsko telo odeća duše. Prema učenju pravoslavnih teologa, **duša je eterično, fino, lebdeće telo, uz dušu su sile uma, srca i sva čula** (Brjančaninov, 2005: 122)" (2013: 292, podebljala O.R.).

Prepričavajući priču nespreno, u perfektu, autorica pogrešno citira ključnu rečenicu koju izgovara seljak, nakon što učiteljica bezuspješno pokuša da

301

⁶ *Duša je entelehija tela, suštinski i razumni deo, koji daje individualni i lični oblik ljudske biću, po kojem se ono razlikuje kako od Boga tako i od drugih stvorenja* (http://verujem.org/pdf/jovan_brija_recnik_pravoslavne_teologije.pdf). I dalje, Olivera Radulović: "Duša prema hrišćanskom učenju nema preegzistenciju niti je sastavljena od materije kao telo. Stvorena je božanskim nadahnućem kroz životodavno udahnjivanje. Rečju, duša je formirajući princip koji individualizuje ljudsku prirodu i približava je uzoru prema kom je stvorena" (2013: 292). Uporedi: "Dušu daje Bog kroz životodavno udahnjivanje, zajedno sa telom, u času začeca, tako da se ljudsko biće pojavljuje na svetu kao psihosomatsko jedinstvo. [...] Duša je formirajući princip koji individuališe ljudsku prirodu u jednom subjektu; stoga se duše Adamovih potomaka ne sadrže u Adamovoj duši" (Brija, isto).

mu pomogne izvući zapregu iz blata: “E, gospojice, šta su ovdje te dvije tvoje ruke... Malo su ovdje dvije ruke, malo i premalo.”

Rečenicu seljak izgovara nakon što se “kape zabačene na potiljak” okrenuo učiteljici i sagledao “njezine ruke uduprete o direk na kolima (bijelile su se sablasano u mraku i čudno odudarale od svega unaokolo)” i “sa sažaljivim osmijehom zaklimao neveselo glavom” (1985: 43).

U konstrukciji kojom Ćopića gura u pravoslavlje, autorica *malo su ovdje dvije ruke* prevodi u *malo su ovdje dvije ruke* (2013: 293).

Nije dakle težište kod Ćopića na nemoćnim rukama, nego na surovom podneblju. Ono je takvo ne samo jer je priroda surova, nego i zato što su ljudi siromašni i neuki. Sve Ćopićeve rane zbirke imaju izraženu socijalnu tendenciju, a religija (pravoslavlje) tu igra sporednu ulogu, ako već nije izričito okrivljena i sama za ekonomsku i duhovnu zaostalost ljudi. Dvije učiteljicine ruke su malo jer ona nije školovana da realno stanje promijeni, a njen je dobrodušni altruizam sam po sebi nedovoljan.

Autorica olako preko svega toga prelazi i netačno tvrdi da:

302 “Ćopićeva novela *Dve usamljene ruke* poentirana je biblijskim arhetipom lađe na uzburkanom moru i egzistencijalnom situacijom *iščekivanja čuda* koje osmišljava patnju. Arhetipske asocijacije su izazvane opisom crkvice Svetog Nikole Čudotvorca i ikone na kojoj svetitelj spasava lađe koje potapa bura a selo i ljudi vraćeni u biblijsku prošlost *smješteni* na ikonu.” (2013: 293)

Priča nije poentirana opisom crkvice, nego opisom krvavih zavoja, koje je učiteljica donijela da opere, nakon što je ranije bila previla još jednog ozlijeđenog seljaka:

“‘Malo su ovdje dvije ruke, malo i premalo’ – drhtao je negdje zakopan u tmini taj turobni brodolomnički uzdah, i kao podsječena tom krvavom tvrdom životnom istinom ona s bolnim srcem spusti glavu u ruke: oh, da su sad tu s njom mnogo, mnogo, bezbroj snažnih neumornih ljudskih ruku koje lome nevolju i zidaju svjetliji ljudski život!

Ali tih dobrih ruku nije bilo. Pred njom na podu crnili su se samo krvavi zavoji jednog od hiljadu podgrmečkih seljaka.” (1985: 45)

Iako citira i neka junakinjina razmišljanja iz registra koji će u narednoj knjizi preuzeti Ćopićev Nasradin hodža, autorica propušta da ukaže na tu intertekstualnu vezu. Što je razumljivo, jer bi njeno nastojanje da *upravoslavi* Ćopića preko lika musliman-

skog hodže dobilo karikaturalne crte. Ovdje je potrebno primijetiti da tumačenje putem intertekstualnih veza koje se otvaraju naoko asocijativno i proizvoljno, a u stvari *sračunato* selektivno, jeste metod učitavanja smisla koji odgovara ciljevima i ideologiji tumača. Taj metod može se prepoznati upravo po tome da *frizira* citate i falsifikuje činjenice (npr. kaže da je poenta ono što nije, ili motivaciju likova rekonstruiše iz svojih potreba a ne iz njihovog karaktera i djelovanja u datim situacijama).

Na isti način pristupiće autorica pričama “Veliki Roždanik Mališe Serdara”, “Otac siromašne dječice”, “Staro duboko korijenje” i “Razgovor s Bogom”.

Mališa Serdar, zaključuje ona, doživljava *neku vrstu epifanije* nakon što spozna da narodu treba Roždenik koji će proricati *sveopštu propast i apokalipsu*. Koju vrstu tačno ne kaže, jer dokaza u navedenom citatu nema. Čopićevom junaku ne ukazuje se Bog. Njegova duša raste i ispunjava prostor božije zvjezdane noći dok izgovara da:

“... svako dijete, bilo muško, bilo žensko, rođeno u ovijem selima pod Grmečom, doživjeće patnju veliku; do groba prevrtaće crnu zemlju i svoju sreću u njoj tražiti, a često i suva ljeba željno biće. Velike će ga napasti snalaziti i od ljudi, i od zvijeri, od ale i vrane, od nepogoda nebeskije i boeština raznije koje će arati po domu njegovu. Snopove njegovog žita i naviljke njegova sijena, njegov trud i znoj, gutaće nečija nevidljiva nezasiitljiva usta, a on će se dane i godine tako boriti, jer u njemu je snaga zemljina, i živjeće i braniće se jalovim i pustim nadanjima u bolje dane. Golemo će biti stradanje njegovo, a niko to neće ni čuti, ni znati, ni razumjeti.”

303

Ni Bog, dakle.

Citirajući završetak priče, autorica ispušta početak rečenice: “Tako je šaputao i slagao sljepčovođa Mališa Serdar...” Time otklanja potrebu da objasni zašto je Čopić izabrao *sljepčovođu* za ulogu proroka propasti i apokalipse. Kad tako učini, onda se ne mora baviti očiglednom ironijom, koja se podsmjehuje, preuzimajući biblijski stil, socijalnoj neosviještenosti siromašnih Krajišnika. Epifanija *naročite vrste*, prema tome, naročita je jer nema veze s dolaskom Spasitelja, niti s ukazivanjem boga, nego sa revolucionarnom spoznajom uzroka socijalnih nepravdi i idejom kako da se one isprave. To se sve lako potvrdi širim uvidom u Čopićev književni angažman tih godina, ali autorica taj aspekt iz svoje konstrukcije sasvim isključuje. Metod o kome je ovdje riječ, dakle, izbjegava i detaljnu analizu teksta i cjelovitu sintezu rezultata analize.

Tumačeći priču *Otac siromašne djece*, u kojoj bogati seoski trgovac Ostoja Smuk čuje kucanje na vrata svog doma, ali mu je teško da ustane iz kreveta, autori-

ca nalazi da ona govori o motivu “dečje napaćene duše” (prethodna je poentirana “simbolom rastuće duše”), odnosno da je izgrađena na “biblijskom arhetipu pred zatvorenim vratima” (2013: 294), tj. da upućuje na *povest o izgonu iz raja i čovekovu ograđenu prirodu*. Na kraju će “zaključiti da priča overava tezu da se čovekov karakter krije u imenu i prezimenu” (2013: 294). (Primjetimo samo, ne baveći se njenom banalnošću, da ta teza ranije nije izložena, da ne znamo njeno porijeklo i da se ona ne ispituje u ovom radu.)

U situaciji u kojoj bogati gazda ostaje u krevetu, zadovoljan sobom jer je tog dana dao dobroljni prilog za siročad, dok se pred njegovim vratima smrzava dijete, autorica prepoznaje “dramu koja je dočarana sugestijom Andersenovih bajki sa hrišćanskim motivima” (2013: 294). Fusnota bi pomogla da razumijemo na koje se to Andersenove bajke misli, ali nje nema, kao što nema ni objašnjenja ko to tačno i kako *sugeriše*. Autorica prati intertekstualni trag koji vodi do danske bajke, ali ne i onaj koji upućuje na bosanskohercegovačku socijalnu pripovijetku, na Svetozara Ćorovića i njegovu priču *Na Vaskrs*,⁷ jer bi se tada cijela konstrukcija Ćopićevog *po-krštavanja* prilično naherila.

Za posljednju priču u knjizi, “Razgovor s Bogom”, autorica nalazi da “upućuje na starozavetnu dramu Knjiga o Jovu”. Ona citira dio monologa seljaka koji je ostao bez sina jedinca (2013: 296):

304

“Ej, pa ti mi baš uze jedinca, najmilije stvorenje koje sam na svijetu imao. Oprosti meni, samoranom starcu, što te u tome raspitujem. Ja sam se dosad uvijek bez pogovora pokoravao Tvojoj volji, ali, eto, večeras ne mogu, srce me boli. Vidiš, znam ja to, i Ti si imao sina, i on je mučen bio i umro, ali si ga Ti ponovo oživeo. Ali moj sin je smrtni čovjek i on se više nikad neće podići i povratiti kući da sjedne za ručak zajedno sa mnom – znam ja to dobro.”

Praktično je cijela priča monolog, a citat je uzet iz sredine. U nastavku priče se prigovori Bogu pojačavaju, da bi se završili gašenjem vjere u njega. Junak podršku i razumijevanje nalazi u drugom čovjeku, ne u Bogu. I opet, intertekstualno bi se

⁷ U priči dvoje siročadi stoje pred crkvom na Vaskrs i gledaju bogat svijet koji iz nje izlazi. Tek kad se on razide njih dvoje mogu doći do oltara i zamoliti Boga da im vrati oca. (Koji je umro u zatvoru, uhapšen jer se protivio rušenju njihove kuće.) Dječak, zaključivši, po onome što je vidio pred crkvom i što sada vidi u crkvi, da Bog voli raskoš, odnosno da pomaže više onima koji mu više daju, daje kao prilog sve što ima – uskršnje jaje koje je ranije bio dobio.

mogla, i morala, povezati ova završna priča sa završnom iz naredne zbirke, *Nasradin hodža u Bosni*, koja se zove – “Razgovor sa čovjekom”. Ali autorica to ne čini, istrajavajući na svojoj nategnutoj tezi. Pa tako propušta i da obrazloži relaciju na koju je sama uputila – odnos ove priče prema Knjizi o Jovu.

Ostavlja li Ćopić igdje ikakav slabačak tračak mogućnosti da će Gospod povratiti “što bješe uzeto Jovu pošto se pomoli za prijatelje svoje, da će umnožiti Gospod Jovu dvojinom sve što bješe imao [...] te imaše četrnaest tisuća ovaca i šest tisuća kamila i tisuću jarmova volova i tisuću magarica” (Knjiga o Jovu, 42, 10-12)?

Ne ostavlja.

Ako je već odlučila da čita Ćopića u *biblijskom ključu*, pa iz cijelog sadržaja izdvaja nekoliko priča koje za takvo čitanje daju povoda, autorica je morala postaviti i ova pitanja: šta Ćopić radi sa svojim predloškom, kako to radi, šta time postiže? Takva bi je pitanja legitimisala kao profesoricu književnosti. Ne postavljajući ih, ona se legitimisala drugačije: kao hrišćanska propovjednica koja sakrivena iza doktorske titule i univerzitetskog zvanja afirmiše svoja uvjerenja parazitirajući na površnom i neznačajnom tumačenju književnog teksta, u pravilu na štetu suvislosti iskaza. Sažimajući, naprimjer, priču “Potopljeno djetinjstvo” u jednu rečenicu – “Duša kao lirski simbol, čista dečja i blagorodna duša starca prožimaju se i stapaju u priči *Potopljeno djetinjstvo*, u kojoj se susreću nekadašnji unuk koji je postao starac potvrđujući drevnu misao da su dete i starac nalik jedan drugome” (299) – autorica previđa suštinu: da duša starca koji stoji nad potopljenim zavičajem nije čista i blagorodna, nego gorka i razočarana, i da ona uprkos *drevnoj misli* (sic!) nije i ne može biti više ni djetinja ni naivna.

Pominjući, uz ovu, iz ciklusa “Dana crvenog sljeza”, još i tri priče iz “Jutara plavog sljeza” (“Rade s Brdara”, “Sveti Rade lopovski”, “Slijepi konj”), dakle sveukupno četiri, ona se neće baviti kompozicijom zbirke i izbjegavaće da je smjesti u odgovarajući kontekst – Drugog svjetskog rata i NOB-a, za koje koristi eufemizam *apokalipsa rata* (2013: 299).

Zato je njen zaključak –

“Analitičkom elaboracijom odabranih pripovedaka zaključili smo da je duša lirski simbol koji je objedinjujući lajtmotiv kako u ranim tako i u poznim pripovetkama Branka Ćopića. Individualizacija likova, njihov duboki humanizam, proizlazi iz ideje da blagorodna duša može spasiti svet. U interpretiranim zbirkama pripovedaka: *Pod Grmečom*, *Doživljaji Nikolettine Bursaća* i *Bašta sljezove boje* konstatovan je odlučujući uticaj lirске simbolike na oblikovanje glavnih junaka, koji su mistifikovani zahvaljujući tome što su oblikovani prema mitskom, odnosno

legendarnom uzoru. Dominacija lirskog simbola duše u tumačenim pripovetkama dovela nas je do zaključka da su one modernističke po načinu na koji osvajaju tradiciju i saobražavaju lirsko, epsko i dramsko načelo pripovedanja.” (300)

– neodrživ.

Ako duša i jeste lajtmotiv cijelog Ćopićevo pripovjedačkog opusa, ni po čemu važniji od desetina drugih, na malom analiziranom uzorku nije se moglo dokazati da je baš on *objedinjujući*. Humanizam likova može proizlaziti iz različitih ideja, ali u radu nije nigdje dokazana veza Ćopića sa idejom da *blagorodna duša može spasiti svet*. Tri navedene zbirke nisu interpretirane, nego samo neke priče iz njih, bez obrazloženja za odabir; i upravo zato što zbirke nisu *interpretirane* pogrešno su protumačene i pojedinačne priče. O modernizmu nije uopšte bilo riječi, nije dokazan odlučujući uticaj lirske simbolike na oblikovanje glavnih junaka, kao što nije rasvijetljen proces *mistifikacije oblikovanjem prema mitskom*. Cijeli zaključak je proizvoljan, neutemeljen u bilo kojem legitimnom interpretativnom metodu.

Nakon ove analize moguće je dati odgovor na tri postavljena pitanja:

306

a. Šta se o Ćopićevim pripovijetkama novo i važno u dva analizirana teksta Olivere Radulović otkrilo?

Ništa. Prije bi se moglo reći da se ovim tekstovima sakriva pravo značenje Ćopićevih pripovjedaka, da bi se u tako opustošen prostor učitala nova, proizvoljna, izvedena iz svjetonazora *istraživačice*.

b. Kojim naučnim aparatom se dolazi do zaključaka?

Nikakvim. Naučnog aparata, u smislu poštovanja naučnih principa i primjene određene metodologije, teorijskog ili konceptualnog utemeljenje, definisanja ključnih pojmova i termina, neselektivnog i temeljitog proučavanja građe, iscrpne i precizne analize i logički tačnog zaključivanja – nema. Umjesto toga, radove karakterizira nejasan i na momente karikaturalan stil, loša sintaksa, nepoznavanje ili nerazumijevanje teorijskih koncepata na koje se poziva, prekrajanje ili nepažljivo navođenje citata, izricanje tvrdnji bez ikakvog uporišta, infantilnost argumentacije (preko superlativa), proizvoljnost u selekciji građe i uspostavljanju intertekstualnih veza, nestrukturiranost teksta, tj. izostanak logičke veze između njegovih dijelova, previđanje ključnih mjesta u književnom tekstu i isključivanje konteksta na koji se djelo odnosi.

c. Šta je svrha tog i takvog čitanja Ćopića?

Da se Ćopićem, i uopšte književnim djelom, ovjeri svjetonazor tumača, ali istovremeno da se legitimiše i sam opisani metod, kao naučni i istraživački. U konkretnom slučaju, budući da iza opisanog čitanja stoji univerzitetska profesorica, a da je ono objavljeno u međunarodnom zborniku čiji je urednik profesor Branko Tošović, samopotvrđuju se i procedure koje bi trebalo da garantuju visoke standarde naučnog mišljenja.

Najzad, kakve koristi društvo od svega toga ima?

Budući da su standardi naučnog mišljenja očito iznevjereni, nikakve, osim ako se književnost ne posmatra iz perspektive ove interpretativne zajednice: kao alat kulturnog inženjeringa (na baušteli kolektivnog pamćenja), kao oruđe nacionalizma (sakrivenog iza *kulturne baštine*), kao sredstvo ideološko-političko-propagandnog djelovanja i kao mehanizam indoktrinacije u obrazovanju.

Tako se povezanost *unutrašnjih* i *vanjskih* razloga za postavljanje pitanja o standardima naučnog mišljenja u našoj akademskoj interpretativnoj zajednici pojavljuje na kraju ove analize i kao odgovor na to pitanje. Radi se naprosto o najamnom odnosu kvazinauke i gramzipolitike, unutar kojeg za visoke standarde naučnog mišljenja nema ni potrebe ni mjesta.

307

BIBLIOGRAFIJA:

- Ćopić, Branko (1985), *Bojovnici i bjegunci*, u *Sabrana dela Branka Ćopića*, Prosveta, Svjetlost, Veselin Masleša, Beograd, Sarajevo.
- Ćopić, Branko (1985a), *Bašta sljezove boje*, u *Sabrana dela Branka Ćopića*, Prosveta, Svjetlost, Veselin Masleša, Beograd, Sarajevo.
- Eko, Umberto (2001), *Granice tumačenja*, Paidea, Beograd, prev. Milana Piletić.
- Hirš, Erik, Donald (1983), *Načela tumačenja*, Nolit, Beograd, prev. Tihomir Vučković.
- Marjanović, Voja, ur. (1985), *Branko Ćopić u svjetlu književne kritike*, Stručna knjiga, Beograd.
- Radulović, Olivera (2012) "Biblijski aspekti Božijih ljudi u pripovetkama Branka Ćopića", u *Poetika, stilistika i lingvistika pripovijedanja Branka Ćopića*, Banja Luka: Narodna i univerzitetska biblioteka Republike Srpske, Graz: Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität, ur. Branko Tošović.
- Radulović, Olivera (2013), "Duša kao lirski simbol (meka, setna, detinjasta, dečačka, blagorodna i ranjiva)", u *Lirski doživljaj svijeta u Ćopićevim djelima*, Banja Luka: Narodna i univerzitetska biblioteka Republike Srpske, Graz: Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität, ur. Branko Tošović.